

פרשת בלק - שלושה מקומות - מקללה לברכה - במעגלי הצדקה, החסד והצדק החברתי.

זאב (וה) פרידמן

פרשתנו מציגה לנו שלושה מקומות שבהם בחר בלעם בשליחותו של בלק מלך מואב, לקלל את עם ישראל. שלושה המקומות הם: במות בעל, שדה צופים וראש הפעור. לשלושה המקומות ישנם מאפיינים ייחודיים שמשתקפים בשמותיהם.

" וַיִּקַּח בָּלַק אֶת בְּלָעַם, וַיַּעֲלֵהוּ בְּמֹת בָּעַל; וַיִּרְא מִשָּׁם, קִצְּהָ הָעָם..... וַיִּשָּׂא מִשְׁלוֹ, וַיֹּאמֶר: מִן-אֲרָם יִנְחֵנִי בָלַק מֶלֶךְ מוֹאָב, מִהַרְרֵי-קָדְשׁ לְכָה אֲרָה לִי יַעֲקֹב, וְלָכֶה זַעֲמָה יִשְׂרָאֵל. מָה אֶקֶב, לֹא קִבָּה אֵל; וּמָה אֶזְעַם, לֹא זַעַם יְהוָה. כִּי מֵרֹאשׁ צָרִים אֲרָאֵנּוּ, וּמִגְּבֻעוֹת אֲשׁוּרֵנּוּ: הֵן עִם לְבָדָד יִשְׁכֹּן, וּבְגוֹיִם לֹא יִתְחַשֵּׁב. מִי מָנָה עֶפְרַיִם יַעֲקֹב, וּמִסֹּפֶר אֶת-רֵבַע יִשְׂרָאֵל; תַּמְתַּת נַפְשֵׁי מוֹת יִשְׂרָאֵל, וַתְּהִי אַחֲרֵיתִי כְּמָהוּ..... וַיִּקְחֵהוּ שְׂדֵה צוֹפִים, אֶל רֹאשׁ הַפְּסָגָה; וַיִּשָּׂא מִשְׁלוֹ, ... לֹא-הִבִּיט אֲנִי בְּיַעֲקֹב, וְלֹא רָאָה עָמַל בְּיִשְׂרָאֵל; יְהוָה אֱלֹהָיו עִמּוֹ, וַתְּרֹעַעַת מֶלֶךְ בּוֹ. אֵל, מוֹצִיאֵם מִמִּצְרָיִם כְּתוֹעַפֶּת רָאִם, לוֹ. כִּי לֹא נִחַשׁ בְּיַעֲקֹב, וְלֹא קָסַם בְּיִשְׂרָאֵל; כְּעַתָּה, יֹאמֶר לְיַעֲקֹב וּלְיִשְׂרָאֵל, מַה-פָּעַל, אֵל. הֵן עִם כְּלָבִיא יָקוּם, וְכֹאֲרֵי יִתְנַשֵּׂא; לֹא יִשְׁכַּב עַד יֵאכַל טָרֶף, וְדָם חֲלָלִים יִשְׁתֶּה.וַיִּקַּח בָּלַק, אֶת בְּלָעַם, רֹאשׁ הַפְּעוֹר, הַנִּשְׁקָף עַל פְּנֵי הַיְשִׁימֹן. וַיִּשָּׂא מִשְׁלוֹ, מַה טָבוֹ אֶהְיֶה, יַעֲקֹב; מִשְׁכַּנְתִּיךָ, יִשְׂרָאֵל. כְּנַחֲלִים נִטְיָו, כְּגִלְתַּי עָלַי נָהָר; כְּפֶאֱהָלִים נִטַּע יְהוָה, כְּפֶאֱרִזִּים עַל־מַיִם. יִזַּל מַיִם מִדְּלִי, וְזָרְעוּ בְּמַיִם רַבִּים; וְיָרֵם מֵאֲגַג מִלְכּוֹ, וַתִּנְשֵׂא מַלְכָּתוֹ. אֵל מוֹצִיאֵם מִמִּצְרָיִם, כְּתוֹעַפֶּת רָאִם לוֹ; יֵאכַל גּוֹיִם צָרִיו, וַעֲצַמְתֵּיהֶם יִגְרַם וְחֻצְיוֹ יִמְחֹץ. כָּרַע שָׁכַב כְּפֹאֲרֵי וּכְלָבִיא, מִי יִקְיָמֵנוּ; מִכְּרִכִּיךָ בְּרוּחַ, וְאֶרְרִיךָ אֲרוּרִי". (כב, כג, כד).

רש"י הירש (1810 – 1888) בפרשנותו, מציג לנו מאפיינים, של כל אחד מהמקומות אותם בחר בלעם לקלל את עם ישראל ולבסוף נמצא מברך.

במות בעל, מסמל את אלוקי הפוריות והשפע הכלכלי והחומרי.

שדה צופים, מסמל את היכולת לצפות מהלכים קדימה.

ראש הפעור, הנשקף על פני הישימון מסמל את השממה המוסרית.

אבקש להאיר את פרשנותו של רש"י הירש בהקשר לשלושה המקומות, כפי שהיא משתקפת בדמותה של מדינת הרווחה, במעגלי הצדקה, החסד והצדק החברתי.

בישראל ובעולם המערבי מתנהל דיון פוליטי, ציבורי ומקצועי, בסוגיות של מדיניות חברתית ודמותה של מדינת הרווחה, זה בהקשר למנעד ההשקפות, מסוציאליזם, מבית מדרשו של מרקס במאה ה-19 דרך הסוציאל דמוקרטיה, מבית מדרשו של הסוציולוג אנתוני גידנס במאה ה-20, לעבר הניאו ליברליזם והקפיטליזם, מבית מדרשם של הפילוסוף והכלכלן אדם סמית מהמאה ה-18 והכלכלן מילטון פרידמן מהמאה ה-20, על "היד הנעלמה" והשוק החופשי. הדיון מתנהל במעורבות מדינת הרווחה, בסוגיות של צדק חלוקתי וצדק חברתי.

כך למשל, בארה"ב מוצגות שתי השקפות עולם של מדינת הרווחה. המפלגה הדמוקרטית מייצגת את ההשקפה הסוציאל דמוקרטיה שרואה בחיוב כל מעורבות תקציבית של הממשלה בנושאים חברתיים למשל, בניסיונות של הנשיא לשעבר אובמה, לחולל את הרפורמה הבריאותית שקרויה על שמו: "אובמה מדיקל קייר- Obama Medical Care. רפורמה שמנסה לחקות את חוק ביטוח בריאות ממלכתי הנהוג בישראל.

לעומתה, המפלגה הרפובליקנית מייצגת את ההשקפה של הניאו ליברליזם, שרואה מינימום התערבות ממשלה בנושאים חברתיים. כוחות השוק יסדרו את הכול.

השקפות עולם אלו מתחדדות בדיון מרתק אודות מדינת הרווחה, שמתקיים בין דוד המלך ליועציו, בסוגיית התערבות הממלכה בסיוע למצוקה הכלכלית בה נתון העם. כך אנו לומדים בתלמוד במסכת ברכות דף ג' עמ' ב': "כינור היה תלוי למעלה ממיטתו של דוד המלך. כיון שהגיע חצות לילה. בא רוח צפונית ונושבת בו, מנגן עליו.. מיד היה עומד ועוסק בתורה עד שעלה עמוד

השחר. אמרו לו: **אדונינו המלך, עמך ישראל צריכין פרנסה. אמר להם: "לכו והתפרנסו זה מזה". אמרו לו "אין הקומץ משביע את הארי ואין הבור מתמלא מחוליתו".**

בדיון החברתי כלכלי המתנהל, דומה שהמלך דוד נוקט בגישה של **הניאו ליברליזם** - ללא התערבות הממלכה בסיוע ובמימון רווחה לנוקקים – **"לכו התפרנסו זה מזה"**. ואילו יועציו החברתיים מייצגים את הגישה של **הסוציאל דמוקרטיה**, שהואיל ואין בור המים שיש עליו חוליה של אבן, מתמלא באופן מלא ממי הגשמים, יש צורך בהתערבות חיצונית של תעלה, או צינור להזרמת מים על ידי גורם חיצוני, כדי להשלים את פער המים החסר למילוי מלא של הבור. הסבר נוסף הוא, "שאין הבור מתמלא מחוליתו" - מלשון חול אדמה. שאם תחפור כמות אדמה ויכרה בור ואחר כך תחזיר את אותה כמות האדמה שהוצאת ותחזירנה לבור שנוצר, תיווכח שכמות האדמה שהחזרת לא מספקת ויש צורך להוסיף כמות נוספת של אדמה כדי למלא את כל הבור בחול. כלומר, היועצים אומרים למלך דוד: הנהג מדיניות של מדינת רווחה – מבית המדרש של הסוציאל דמוקרטיה, והכרז על מעורבות הממלכה בתוכנית סיוע רווחה, כיון "שאין הקומץ משביע את הארי" "ואין הבור מתמלא מחוליתו".

הדיון בפרקטיקה של מדינת הרווחה מבית המדרש של הסוציאל דמוקרטיה, נשען על שלושה מעגלים: צדקה, חסד וצדק חברתי.

הבה נבחן את דמותה של מדינת הרווחה, באספקלריה של פרשתנו, בשלושה מעגלים אלו.

נעמיק ונתח את דיוננו בזיקה לפרשנותו של **רש"י הירש** לפרשתנו, בהקשר לשלושה המקומות שבהם רצה בלעם לקלל את עם ישראל.

מה מסמל כל מקום ומהי המשמעות אותה הוא מייצג לנושא דיוננו ?

המקום הראשון - במות בעל, מסמל את אלוקי הפוריות והשפע הכלכלי והחומרי. המטרה של בלעם הייתה, לפגוע בעם ישראל, **בתשתית החוסן הכלכלי הקיומי והבסיסי**. בלעם מעמיד במבחן ערך יהודי של חובת **הצדקה** כדברי הנביא **ישעיהו**, בהפטרה ביום הכיפורים: **"הלוא פרוס לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית, כי תראה עירום וכיסיתו ומבשרך לא תתעלם"** (ישעיהו נח', ז'). הצדקה היא הערבות ההדדית והמחויבות הרלוונטית, לסולם הצרכים של **מסלאו**, לקיום הבסיסי של: **תזונה ביגוד וקורת גג** בהתמודדות עם העוני והמצוקה. זהו מעגל **הצדקה** המעניק סיוע חומרי וכספי, של **שירות רווחה בכסף**, של קצבאות הביטוח הלאומי לצרכים הקיומיים של החלש והעני שבקרבנו. כדוגמת חוק אבטחת הכנסה של הביטוח הלאומי משנת 1982, או בסיוע כספי לדיור ושכירות סוציאלית בדיור ציבורי, ובנוסף, את רשתות ועמותות הצדקה וההתנדבות של החברה האזרחית, בדגש למתן דגים, בדמותם של גמ"ח, סלי מזון, ארוחות חמות, בתי תמחוי, מחסני ציוד יד שניה וביגוד.

בלעם בבמות בעל - אלוקי השפע הכלכלי והחומרי, ניסה ללא הצלחה לקלל את עם ישראל, בכך שרצה למנוע קיומה של תשתית שירותים של מדינת רווחה וחברת רווחה, במעגל הצדקה, לסייע באופן כספי חומרי, במתן דגים, לחוליות החלשות, לחלץ אנשים עניים ממעגל העוני.

המקום השני - שדה צופים, מסמל את היכולת לצפות מהלכים קדימה ואת האינטליגנציה הרגשית ביחס לזולתנו. בלעם מנסה לפגוע בעם ישראל, **בתשתית החוסן הרוחני והרגשי**, ביכולת לצפות מהלכים קדימה, לראות הנולד וביכולת האינטליגנציה הרגשית, לחמלה ואמפתיה לסובל שבקרבנו. **בשדה צופים**, אנו עוסקים במעגל **החסד**, של סיוע מקצועי טיפולי. **שירות המדגיש מתן חכות ולא רק מתן דגים**, בהענקת ארגז כלים של כישורי חיים, בשיפור התפקוד הפסיכוסוציאלי של משפחות ויחידים. **בשדה הצופים** שלנו, אנו עוסקים באוכלוסיות בסיכון ובסכנה, בפרוגנוזה של מסוגלות ויכולת הורים לגדל כראוי את ילדיהם, בטובת הילד ובטובת הזקן הנכה והמוגבל, במתן מענה לצרכיהם המיוחדים, בקידום ובהעצמתם. זהו מעגל **החסד** של מתן שירותים מקצועיים בעין ולא בכסף, שירותים הניתנים על ידי המדינה, הרשויות המקומיות ועמותות, כדברי שירו של **נתן זך**: **"כולנו זקוקים לחסד, כולנו זקוקים למגע, לרכוש חום לא בכסף"**.

בלעם בשדה צופים , ניסה ללא הצלחה לקלל את עם ישראל, בכך שרצה למנוע קיומה של תשתית שירותים של מדינת רווחה וחברת רווחה במעגל החסד, לסייע במתן שירותים טיפוליים מקצועיים בעין, ברגישות ובחמלה במתן חכות, לאוכלוסיות בסיכון ובסכנה בעלות צרכים מיוחדים.

המקום השלישי- ראש הפעור, הנשקף על פני הישימון מסמל את השממה המוסרית. כאן מנסה בלעם לפגוע בעם ישראל בתשתית החוסן המוסרי, הגורם להתפרקות החברה מאחריותה ומחויבותה, גם לאלו שבשולי החברה, המודרים והשקופים שנבראו אף הם בצלם אלוקים. זהו מעגל הצדק החברתי, מושג שטבע אפלטון בחיבורו " הרפובליקה". מעגל הצדק החברתי, מטיל חובות על המדינה, החברה והקהילה, למימוש זכויות חברתיות וצדק חברתי ולהנגשתם, לכל מי שנברא בצלם אלוקים. מעגל זה מאופיין כהגדרתו של פרופ' יונה רוזנפלד חתן פרס ישראל לעבודה סוציאלית, באוכלוסיות מובסות חסרות ישע, כמו של העולם הרביעי, למשל: דרי רחוב, ילדים קורבנות לאלימות פיזית ולגילוי עריות במשפחה. נשים קורבנות לאלימות פיזית רגשית ומינית, נשים קורבנות לניצול וסחר. קשישים קורבנות לאלימות והתעמרות. מכורים לסמים ואלכוהול. אנשים חסרי ישע שנופלים קורבן לניצול כלכלי ועוולות ברכושם, ולפגיעה בגופם וכבודם. ילדי מהגרי העבודה שלגביהם תורתנו הקדושה מציינת 36 פעם, את המחויבות והדאגה לגר לתושב ולזר.

בלעם בראש הפעור הנשקף על פני הישימון, ניסה ללא הצלחה לקלל את עם ישראל, בכך שרצה למנוע, קיומה של תשתית מוסרית של שירותים, של מדינת רווחה וחברת רווחה, במעגל הצדק החברתי, לסייע לאנשים חסרי ישע ושקופים, שנבראו גם הם בצלם אלוקים, לשמור ולהגן עליהם, כמו כיפת ברזל חברתית ואנושית, להבטיח זכויותיהם, כבודם ומשמעות היותם בני אדם.

עד כמה מתחברים שלושה המקומות של שלושה המעגלים בדיוננו בפרשה, לשלושה המסרים שמוריש לנו הנביא מיכה המורשתי בשמו של הקב"ה בהפטרה לפרשתנו: "הגיד לך אדם מה טוב ומה ד' דורש ממך, כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלוקיך". (מיכה ו', 8).

הנה לפנינו, גם אצל מיכה המורשתי בהפטרנו, ביטוי לשלושה המעגלים:

צדקה- הדורש קיומו של "עשות משפט" המבטיח את הזכויות והקיום הבסיסי של הנזקק והחלש, כמו במות בעל.

חסד - הדורש "אהבת חסד" במתן השירות החברתי, ברגישות ובאהבת האדם, כמו שדה צופים.

צדק חברתי- הדורש "הצנע לכת עם אלוקיך", המבטיח קיום תשתית מוסרית והכלה, לכל מי שנברא בצלם אלוקים, כמו ראש הפעור.

שלושה המעגלים של מדינת הרווחה - צדקה, חסד וצדק חברתי, השזורים בשלושה המקומות, בנתיב הקללות של בלעם שהפכו לברכות - במות בעל, שדה צופים וראש הפעור, מתנגנים כה יפה במילות שירה של נעמי שמר: " ופתאום מעל ראשי נפתחת קשת, מניפה צבעונית נפרשת, מבשרת חיים, מבשרת תקווה ושלווה וחסד", ונחקקים בהתמדה לאורך הדורות בברכת " מה טובו " בפרשתנו: " מה טובו אהליך, יעקב; משכנתיך, ישראל. כְּנַחֲלִים נָטִיּוּ, כְּגִנְתַּי עָלַי נָהָר; כְּאֶהָלִים נָטַע יְהוָה, כְּאֶרְזִים עָלַי-מַיִם. יִזַּל מַיִם מִדִּלְיוֹ, וְזָרְעוּ בְּמַיִם רַבִּים; וַיִּרְם מֵאֲגַג מִלְכּוֹ, וַתִּנְשָׂא מַלְכָּתּוֹ. אֵל מוֹצִיאוֹ מִמִּצְרַיִם, כְּתוֹעַפֶת רָאֵם לוֹ; יֹאכַל גּוֹיִם צָרִיו, וְעֲצָמֹתֵיהֶם יִגְרֵם וַחֲצִיו יִמְחָץ. כָּרַע שָׁכֵב כְּאֶרֶץ וְכִלְבִּיא, מִי יִקְיַמְנֵנוּ; מִבְּרַכְיָךְ בְּרוּךְ, וְאֶרְיָךְ אֲרוּר " (כד', ה'-ז').